

Sveriges industriproduktion och export under efterkrigsåren

Av Pol. mag. Göran Ahrsjö, Industriens Utredningsinstitut

Efterkrigsårens konjunkturutveckling

Under de sista krigsåren rörde sig den ekonomiska diskussionen i Sverige kring problemet om faran för en efterkrigsdepression. Den faktiska utvecklingen blev emellertid den rakt motsatta; de svenska konjunkturförhållandena har i stort följt den internationella utvecklingen. Strax efter andra världskrigets slut började således vissa nya symptom till inflation att göra sig gällande. Statsmakterna försökte därför sommaren 1946 att genom en appreciering av den svenska kronan hejda den allt kraftigare högkonjunkturen. Detta var dock inte tillräckligt för att motverka de inflationsdrivande krafterna. Vårt exportöverskott på 750 miljoner kronor 1945 hade påföljande år förbytts till ett importöverskott på 840 miljoner, vilket ökade till nära 2 000 miljoner 1947. Den valutakris, som blev följden av denna utveckling ledde redan under våren 1947 till en importreglering, som sedan varade till hösten 1949, då den avvecklades i samband med en överenskommelse om liberalisering inom OEEC-området. En viss avmattning i den ekonomiska aktiviteten kom emellertid att göra sig gällande i slutet av 1948 och under 1949. Den allmänna prisstegringen i utlandet under 1946-1948 hade utan tvivel förstärkt den svenska inflationen, och den internationella avmattning som därefter registrerades, bidrog givetvis till avspänningen. Under vintern rädde dock en betydande instabilitet, orsakad av hög kostnadsnivå och dålig valutaställning, och detta ledde till att även Sverige drogs med i valutadevalveringarna hösten 1949. Så följde från mitten av 1950 den från utlandet kommande inflationskonjunkturen till följd av Koreakonflikten. Den s. k. Koreaboomen, som varade fram till första halvåret 1952, medförde att de svenska priserna och lönerna försköts starkt uppåt. Under senare hälften av 1952 fram till sommaren 1954 följde åter en avmattning, och en viss stabilisering av den svenska ekonomin kom till stånd. Sedan började på nytt internationella inflationsmässiga tendenser göra sig gällande även i Sverige. Statsmakterna har därför under de senaste åren fört

en stram ekonomisk politik i syfte att få till stånd en samhällsekonomisk balans.

Gör man en jämförelse mellan de vanligaste konjunkturregisterande serierna finner man inga större konjunkturfluktuationer i sedvanlig mening under denna period. Trots detta följer sig bakom den siffermässigt relativt stabila utvecklingen betydelsefulla konjunkturvariationer, som återverkar på den samhällsekonomiska balansen med utslagsgivande betydelse, oftast i form av marginalförändringar. Under perioden har således rätt spänning mellan investering och sparande; den totala efterfrågan har alltså tenderat att bli större än de samtidigt löpande resurserna i varor, arbetskraft och realkapital på de bästa områden, samtidigt som stora investeringsönskemål trängts med en starkt stigande konsumtion.

Framställningen har i det följande begränsats till den svenska industrias produktionsutveckling och till några drag i exporten av industriella pro-

dukter. Detta synes väl motiverat med hänsyn till att industriproduktionen numera i hög grad blivit grundvalen och ramen för vårt lands välstånd.

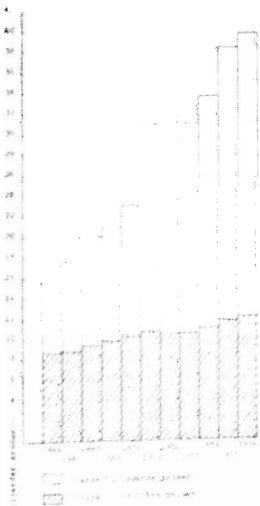
Den totala industriproduktionens utveckling

Den svenska industriproduktionens volym ökade mellan 1946 och 1956 med knappt 40 procent, medan den värdemässigt sett har fördubblats ungefär 2½ ggr (se diagram 1). Den genomsnittliga expansionstakten var 3,4 procent och således mindre än mellankrigsperiodens stegringstakt på 5,1 procent, som inom parentes var bland de största i hela världen. En sådan jämförelse är emellertid knappast rättvisande, eftersom man inte tagit hänsyn till ökningen i sysselsättningen. Som följd av att ökningen i sysselsättningen var betydligt större under mellankrigsperioden, visar det sig att stegringstakten för produktionen per arbetstimme varit ungefär lika stor under de båda perioderna. Genomsnittsförändringen följer emellertid det faktum, att konjunkturväxlingar förekommit inom ramen för den fortgående expansionen. Under åren 1947-1948, 1950-1951 och 1954-1955 har inflatoriska tendenser, som rubbat den samhällsekonomiska balansen, starkt påverkat industriproduktionens expansion, medan övriga år uppvisar en mer moderat stegring av industriproduktionens volym. Ett undantag utgör dock 1952, som uppvisar en nedgång till följd av bakslaget efter Koreaboomen. Dessutom har inom olika delområden av den totala industrin förekommit varierande branschbetonade konjunktursvingningar med inbördes förskjutning i tiden, vilket medfört en utjämning av delvis motverkande konjukturer för olika branscher.

Kapitalvaruindustri och konsumtionsvaruindustri

Då det gäller att studera de konjunkturiga ändringarna och analysera om någon strukturförskjutning ägt rum, synes det lämpligt att skilja på industrier, som i tillverkningsbarhet har lågt genomsnittligt värde för produktion från råvaror till landsgåra - ett år eller mer - än den tunga industrin, och när-

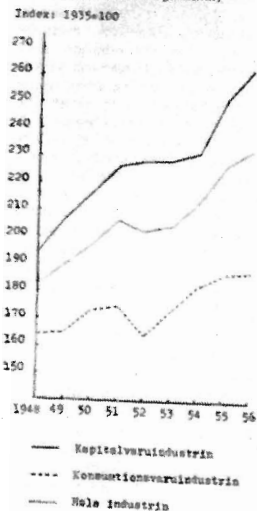
Diagram 1. Sveriges totala industriproduktion 1946-1956. Volym - Värdet (Konsumtionskollegium)

gana industrier, där produktens ekonomiska utveckling utspänner dagar eller timmar, t. ex. de skilda livsmedelsindustrierna. Med utgångspunkt härifrån kan den svenska industrin grovt sett uppdelas i kapitalvaruproducerande och konsumtionsvaruproducerande grupper.

Vad som först faller i ögonen vid en granskning av produktionen uppdelad på detta sätt, är den utprägligt jämna expansionen inom gruppen kapitalvaruindustrier, medan konsumtionsvaruindustriernas volym visat en större variation (se diagram 2). Fram till 1948 ökade efterfrågan på konsumtionsvaror av mindre varaktigt natur, t. ex. livsmedel och kläder, mycket starkt på grund av de stora ackumulerade behoven till följd av kriget, och dessa utgifter utgjorde en oronamt stor del av de totala konsumtionsutgifterna. På grund av omställningssvårigheter inom produktionen var också tillgången på kapitalvaror till en början ringa. Men i slutet av 1946 och under 1947 kom tillverkningen i gång i sådan omfattning inom kapitalvaruindustrin, att den som drivkraft i konjunkturuppgången kunde avlösa den alltmot vikande efterfrågeökningen för konsumtionsvaror. Det synes som en strukturförskjutning i industriproduktionen ägt rum från 1948

Diagram 2. Industriproduktionens utveckling 1948-1956. Kapitalvaruindustrier - Konsumtionsvaruindustrier (Industrins Utredningsinstitut)

så till vida, att dispositionen mellan de båda industrigrupperna allt mer ökat och kapitalvaruproduktionen således expanderat relativt sett starkare än konsumtionsvaruproduktionen. Konsumtionens storlek i förhållande till bruttonationalprodukten är för hela perioden i genomsnitt 71,3 procent, men från 1949 till 1956 var den endast 70,0 procent. Motsvarande siffra för 1938 var 74,1 procent. Konsumtionens andel har alltså under större delen av ifrågakvarande period legat under den nivå, som kan betraktas som normal för förkrigstiden. Bruttoinvesteringarna, däremot, har hela tiden legat över förkrigstidens 24,3 procent. Genomsnittet för hela perioden blir 28,0 procent.

Den stegrade industriproduktionen har medverkat till en avsevärd höjning av levnadsstandarden. Sålunda har den privata och offentliga konsumtionen i löpande priser stigit med 110 procent 1946-1956.

Produktionsutvecklingen i olika branscher

Vad beträffar produktionsutvecklingen inom olika branscher framgår denna av diagram 3.

Inom gruppen *malmbrytning och metallindustri*, som för övrigt kan uppvisa den största expansionen med en volymökning på 42 procent mellan 1948-1956, har särskilt verkstadsindustrins produktion expanderat starkt. Likaledes har *järnmalm-brytningen*, som ännu 1950 till sin omfattning blott obetydligt översteg förkrigsnivån, till följd av stigande efterfrågan både i utlandet och på hemmamarknaden starkt kunnat höja produktionen (1956 var produktionen 19,1 miljoner ton, varav 17,3 ton exporterades).

Jord- och stenindustrins andel av den totala industriproduktionen synes ha varit tämligen konstant. Utvecklingen för de skilda delbranscherna inom denna grupp har emellertid varit väsentligt olika. Således är nedgången mycket stor för kolgruvor och torvindustri, vilket har sin naturliga förklaring i att dessa industrier hade varit föremål för en typisk krigskonjunktur. Däremot har cementindustrin och cementvaruindustrin ökat med mer än den totala industriproduktionen, under det att i stället tegelproduktionen drabbats av en nästan fullständig stagnation. Detta är naturligtvis en följd av strukturförändringarna inom byggnadsproduktionen.

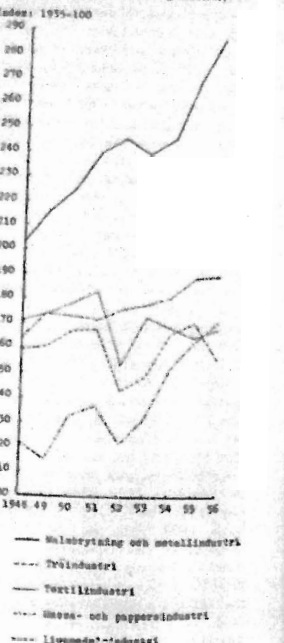
Den tendens mot relativ tillbakagång, som under mellankrigstiden präglade träindustrin, har gjort sig

gällande även efter kriget. På 1920-talet utgjorde sågverksindustrins andel av industriproduktionen cirka 7 procent, nu har den sjunkit till cirka 2 å 3 procent.

Massa- och pappersindustrins produktion ökade i genomsnitt under 1946-1951 med 5 procent per år och under 1952-1956 med 9 procent per år. Denna produktionsökning har gått hand i hand med att man inom massatillverkningen successivt övergått till högre kvaliteter och i en vidgad omfattning fortsatt förädlingen av massa till papper. Samtidigt har man också lyckats få fram nya förädlingsformer, såsom t. ex. massa som kan användas till syntetiskt garn, cellofan och plast. Den i synnerhet under 1950-talet starka expansionen har givitvis gynnsamt genom den utomordentliga exportkonjunkturen.

Inom *textilindustrin*, som 1951 nådde sin högsta produktionsnivå, är det dels ändrade konsumtionsvanor och dels en tilltagande import som främst orsakat produktens volymmässiga nedgång. Under efterkrigstiden synes

Diagram 3. Produktionsutvecklingen inom viktigare branscher 1948-1956 (Industrins Utredningsinstitut)

en förskjutning ha ägt rum mellan bomulls- och ylleindustrierna så till vida, att de förra expanderat på bekostnad av de senare.

Exportens utveckling

Riktas så uppmärksamheten på utrikehandeln och exporten, finner man också här betydande förändringar från år. I diagram 4 har sammansättens dels exportens och importens volymmässiga utveckling, dels terms of trade, d. v. s. förhållande mellan exportpriser och importpriser.

Man kan konstatera att exportvolymen sedan 1946 successivt stigit i två etapper med en särskilt markant expansion under 1950. Först en snabb expansion med i genomsnitt 12 procent per år 1946-1951, och sedan, efter den tillfälliga tillbakagången, en ny utvecklingsväg i mer moderat tempo med en genomsnittlig stegring om 8 procent per år.

Varuexportens andel (inkl. nettot av tjänster) av bruttonationalprodukten låg under åren fram till 1950 under förkrigsnivån (1938/39 = 17,4), och det synes sannolikt, att exportens andel av bruttonationalprodukten först från 1950 varit större än före kriget. Exportens volymmässiga proportion till bruttonationalprodukten synes därefter i stort sett ha varit konstant med undantag för 1951.

Såväl bruttonationalproduktens volym som exportvolymen har sedan 1938 ökat med omkring 62 procent, medan importexpansionen har varit större eller likt 67 procent. Ännu 1955 hade emellertid bruttonationalprodukten ökat relativt sett starkare än såväl exporten som importen.

Mellankrigsperioden karakteriseras av att Sveriges utrikehandel ex-

panderat mycket snabbare än världshandeln i övrigt. Från mitten av 1920-talet till andra världskrigets början ökade den svenska utrikehandeln med 60-70 procent medan världshandeln enligt Nationernas Förbunds beräkningar steg med cirka 10 procent. Denna för Sverige mycket gynnsamma utvecklingstendens bröts emellertid av kriget, och det synes som om den ej heller kommit tillbaka. Den svenska exportens volymmässiga ökning under perioden 1948-1956 framstår vid en jämförelse som större än den totala världshandeln, men mindre än Västeuropas export (se diagram 5).

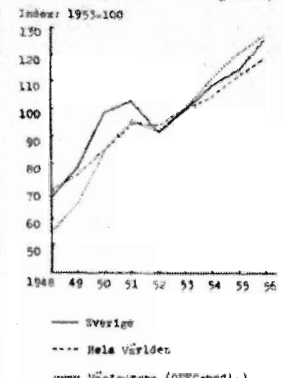

Diagram 5. Sveriges export i förhållande till hela världens och Västeuropas export 1948-56 (U. N. Statistical Yearbook 1956)

Världens emellertid sett har den svenska exporten emellertid väl hävdats sin ställning i den västeuropeiska handeln. Medan Sveriges andel av Västeuro-

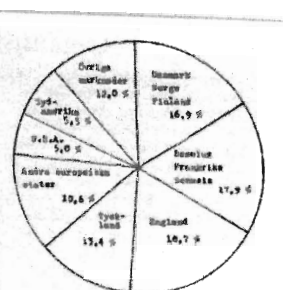

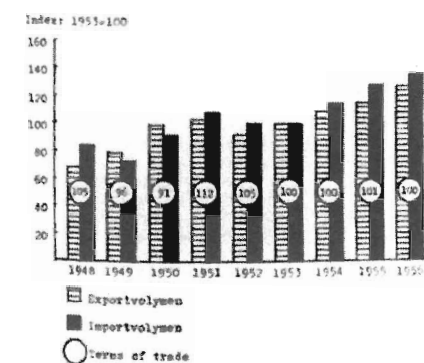
Diagram 6. Sveriges nuvarande export fördelad på viktigare marknader (Kommerskollegium)

pas totala exportvärde 1938 var 54 promille, har den för perioden 1948-1955 utgjort i genomsnitt 57,7 promille.

Det synes vara av intresse att i detta sammanhang närmare studera exportens sammansättning. Sveriges naturtillgångar i form av skogar och järnmalm har medfört, vilket framgått av det föregående, att produktionen koncentrerats till områden, där trä och järn kan bilda råvarubas. Denna produktionsinriktning har sedan påverkat exportens sammansättning. Våra skogsprodukter - trävaror, pappersmassa, papper m. m. - utgjorde sålunda mellan 1948-1956 i genomsnitt 44 procent av den totala exportens värde, medan våra bergsprodukter - järnmalm, järn och stål, maskiner, transportmedel m. m. - svarade för 42 procent. Under denna tid synes en förskjutning ha ägt rum i förhållande till förkrigstidens mönster beträffande varusammansättningen. Järnmalm, järn och stål har sålunda minskat i betydelse från 30 procent under 1938 till 24 procent under 1956. Samtidigt har maskiner och transportmedel ökat sin andel av totalexporten från 14 procent till 21 procent. Trävaror, pappersmassa och papper har bibehållit sin andel av totalexporten och exportandelen var i stort sett densamma under 1938 som under 1956. Utvecklingen under 1948-1956 innebär således en viss tendens mot en något ökad exportandel för färdigvaror, medan råvaror och halvfabrikat minskat något i betydelse.

En sammanfattande överblick över den svenska exportens fördelning på världsmarknaden framgår av diagram 6. Monstret från 1930-talet står sig så till vida att England, Tyskland och de nordiska länderna, som rimligt är, fortfarande är våra största avnä-

Diagram 4. Sveriges utrikeshandel 1948-1956. Export - Import - Terms of trade (Konjunkturinstitutet)

mare. Däremot har vår tidigare stora export till USA gått starkt tillbaka, medan utförseln till övriga-transkontinental marknader har ökat.

Sveriges eventuella deltagande i en europeisk tullunion eller ett europeiskt frihandelsområde

Det kan vara lövligt att till slut ge en kort överblick över den nu så ak-

tuella frågan om Sveriges eventuella deltagande i ett västeuropeiskt samarbete genom anslutning till den blivande tullunionen eller till det tilltänkta frihandelsområdet. Det svenska näringslivets förutsättningar att genomföra denna anpassning är i många avseenden goda. Sveriges industri har efter andra världskrigets slut genomgått en omfattande moderniseringsprocess och de svenska produkterna är

till stor del redan inarbetade på dessa marknader. En sammanställning av den svenska exportens expansion på denna del av världsmarknaden framgår av nedanstående tabell.

Sveriges nytta av en anslutning till den europeiska integrationen torde vara betydande. Trenden har som synes efter andra världskriget varit en utveckling mot ökad export till de västeuropeiska staterna. För närvarande går sålunda en tredjedel av den totala exporten till den blivande tullunionen och omkring 70 % till det tilltänkta frihandelsområdet. Det bör dock konstateras att en omställning av den svenska produktionen till de förändringar, som en total anpassning till en tullunion eller till ett frihandelsområde kommer att medföra innebär även svårigheter och påfrestningar, som är svåra att helt överblicka.

Sveriges utrikeshandel med fördelning på förbrukningsländer

A. Export till de sex i den blivande europeiska tullunionen: Västtyskland, Frankrike, Benelux, Italien

	1948	1952	1955	1956
värde (milj. kr)	929,9	2 406,7	2 871,5	3 405,3
i % av den totala exporten	23,4	29,6	32,1	33,9

B. Export till det tilltänkta frihandelsområdet enl. OEEC:s förslag (de viktigaste länderna): De sex, De Nio, England, Schweiz, Österrike

	1948	1952	1955	1956
värde (milj. kr)	2 237,8	5 022,9	6 170,2	6 786,6
i % av den totala exporten	56,2	61,8	69,1	67,4
(Totala exporten milj. kr)	3 979,1	8 133,6	8 932,7	10 047,2